

Dijakronijska komunikacija i razvoj kritičkog mišljenja u nastavi klasičnih jezika

Državni skup za učitelje i nastavnike latinskog i grčkog jezika

Zagreb, 22–23. veljače 2024.

Državni stručni skup za učitelje i nastavnike klasičnih jezika u organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje ove je godine prvi put organiziran kao dvodnevni stručni skup. Pod nazivom **Dijakronijska komunikacija i razvoj kritičkog mišljenja u nastavi klasičnih jezika** održan je 22. i 23. veljače 2024. godine u Svečanoj dvorani Klasične gimnazije u Zagrebu. Skupu je nazočilo 67 učitelja i nastavnika klasičnih jezika iz svih dijelova Hrvatske.

Skup je započeo predavanjem nastavnice latinskog jezika u tri srednje škole Primorsko-goranske županije Ane Marković, prof. mentor. U svojem izlaganju *VENI, VIDI, VICI-AI u izložbi GEKO-EKO kroz fotografije* prikazala je planiranje i realizaciju međuškolskog projekta učenika i nastavnika dviju škola, Gimnazije Eugena Kumičića u Opatiji i Prirodoslovne i grafičke škole u Rijeci. Projekt traje tri godine s mogućnošću stalne nadogradnje. U prvom dijelu projekta učenici su pod mentorstvom idejne začetnice projekta nastavnice Ane Marković istraživali ljekovito bilje u zavičajnom okruženju, povezivali ga s antičkim božanstvima te teorijski osmišljavali koncept izrade dezinficijensa. U drugoj godini projekta učenici i uz drugu mentoricu, nastavnicu kemije, u laboratoriju sudjeluju u dobivanju eteričnog ulja lovora te izrađuju dezinficijens u obliku gela. Projekt je nagrađen prvom nagradom na državnoj razini na natječaju INE i *Novoga lista* u prosincu 2021. Tijekom 2023. godine proveden je treći dio projekta koji je javnosti prezentiran u vidu izložbe u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci. Izložba se sastojala od devet kolaža na temu povezivanja matematike i fotografije. Učenici su u okviru svoje stručne prakse fotoaparatom uhvatili učeničke emocije u trenucima rada na projektu.

Kosjenka Macuka, prof. savjetnik, nastavnica latinskog jezika u Srednjoj školi Zvane Črnje u Rovinju, održala je interaktivno predavanje *Poticanje učenika na kritičko razmišljanje kroz rad u paru i timski rad*. U svom izlaganju predstavila je brojne načine uz pomoć kojih učenici mogu prepoznati dijakronijske poruke u

primjerima iz povijesti antičkog Rima, samostalno uočiti nasilne i mirnodopske postupke te ih usporediti sa suvremenim događajima. Izlaganje je započela kratkom anketom sudionika u *Mentimetru* na temu koliko često u nastavi koriste timski i grupni rad ili rad u paru. Naglasila je negativan utjecaj tehnologije te sudionike upoznala s rezultatima ankete koja je pokazala da 30% adolescenata ima psihičke poremećaje. Utvrdila je da škola ima alate kojima može utjecati na bolje mentalno zdravlje učenika. Jedan od načina je poboljšati uvjete u kojima učenici uče u školi. Objasnila je koje su prednosti timskog, grupnog i rada u paru te istaknula što učenici sami navode kao prednosti ovih oblika rada: uče bez stresa, komuniciraju s kolegama licem u lice, dijele brige za rješavanje zadatka, bolje trajno pamte. Sudionicima je ponudila na raspravu primjere vlastitih nastavnih listića koje koristi u različitim etapama nastavnog sata s tipovima zadataka kojima potiče učenike na kritičko mišljenje i raspravu te primjer anketnih pitanja o učeničkom zadovoljstvu izvedbom nastave latinskog jezika.

Iduće predavanje održala je prof. dr. sc. Silvija Ručević, redoviti profesor Odsjeka za psihologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. U interaktivnom predavanju *Generacija Z: poticanje kritičkog mišljenja za izazove sutrašnjice* pružila je sveobuhvatan pregled strategija razvoja kritičkog mišljenja unutar specifičnog konteksta generacije Z, tj. učenika rođenih između 1995/1997. i 2012. godine, popularno nazvanih digitalnim domorocima, koje karakterizira život u virtualnom svijetu, sposobnost *multitaskinga* i brzog primanja i obrađivanja informacija uz uvjetovanje olakšanog pristupa informacijama, ovisnost o društvenim mrežama, otuđenje, manjak koncentracije i upornosti, nedostatak empatije, rješavanja problema jednim klikom i sl. Konkretizirala je zapreke na koje nastavnici nailaze u podučavanju te dala smjernice kako učenike potaknuti da traže provjerene informacije, pronađu nešto što izaziva znatiželju i strast, zapamte u čemu su dobri, potraže pomoć i pohvalu, budu otvoreni za nove ideje i poštuju različitost te razvijaju socioemocionalne kompetencije. Kritičko mišljenje postaje ključnom vještinom u suočavanju s kompleksnostima suvremenog društva. Naglasila je da je učenje klasičnih jezika idealno za poticanje kritičkog mišljenja jer nastava klasičnih jezika zahtijeva analizu povijesnih i književnih tekstova s neizmjenjnim mogućnostima komparacije i suvremene kritičke interpretacije, razumijevanje jezičnih korijena i istraživanje etimologije, a primjena zahtjevnih gramatičkih pravila također zahtijeva kritičko mišljenje da bi se ispravno razumio i interpretirao tekst. Prikazala je konkretne strategije za poticanje na kritičko mišljenje.

Iduće predavanje *Dijakronijski zadaci u nastavi klasičnih jezika*, kao uvod u radionicu, održala je Lada Čulin, prof. savjetnik, nastavnica latinskog jezika u II. gimnaziji Osijek. Temeljna odrednica nacionalnog kurikulumu klasičnih jezika jest u tome da je polazište nastave klasičnih jezika originalni ili prilagođeni grčki, odnosno latinski tekst. Na primjerima vlastite nastavne prakse predstavila je,

prema domenama nastavnih predmeta, tipove zadataka jednostavne razine u opreci sa složenim zadacima koji zahtijevaju povezivanje, racionalizaciju, logičko zaključivanje i kritičko mišljenje te mogu poslužiti za dijakronijsko povezivanje sa suvremenošću. U domeni jezične pismenosti prikazala je zadatke kojima se obogaćuje fond grčkog i latinskog kroz tvorbu zabavnih internacionalizama, znanstvenih termina poput binarnih naziva u botanici i etimologije, riječi u latinizmima i grecizmima u hrvatskom i drugim modernim jezicima. U domeni iskustva teksta i komunikacije pokazala je zadatke koji zahtijevaju kontekstualizaciju pročitanaog teksta i razumijevanje poruke teksta te izgradnju argumentiranoga dijakronijskoga kritičkog mišljenja o poruci ili o sadržaju teksta. Zadaci kojima se aktualizira antika u suvremenom vremenu sukladni su ishodima u domeni civilizacije i baštine.

Prvi dan stručnoga skupa završio je radionicom *Izrada kritičkih i dijakronijskih zadataka u nastavi grčkog i latinskog jezika* koju je osmislio i vodio Matija Zorić, prof. savjetnik, nastavnik latinskog i grčkog jezika u Isusovačkoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti u Osijeku. Radionica polazi od zadanoga grčkog, odnosno latinskog teksta prikladnog za jednu nastavnu jedinicu, a zadatke iz svih triju domena nastavnog predmeta Latinski/Grčki jezik nastavnici su osmišljavali podijeljeni u timove od pet osoba. Svaka grupa dobila je karticu, tj. vizualno vrlo efektan svitak na drvenom umbilikusu s napisanim polaznim tekstom (npr. odlomak iz Herodotove *Povijesti* o gradnji Keopsove piramide, desetak stihova o Narcisu i Eho iz Ovidijevih *Metamorfoza* ili protokol okružnice carice Marije Terezije na latinskom jeziku). Pretpostavka je da su učenici prethodno morali pročitati i prevesti tekst samostalno ili u grupi. U zadanom vremenu sudionici su osmislili veliki broj kreativnih zadataka za učenike. Iz domene jezične pismenosti osmislili su zadatke koji se odnose na internacionalizme, na prefiksoidne i sufiksoidne tvorbe od korijena riječi iz teksta ili na upotrebu znanstvenih termina. Iz domene iskustvo teksta i komunikacije zadaci koje su nastavnici predložili uglavnom su se odnosili na provjeru razumijevanja poruke prevedenog teksta. U izradi zadataka za domenu civilizacije i baštine nastavnici su uglavnom osmislili zadatke koji su poticali učenike na istraživački rad uz pomoć interneta, ali uz obaveznu popratnu provjeru pronađenih podataka.

Drugi dan državnog stručnog skupa započeo je predavanjem *Međuljudski odnosi i sukobi u antičkim mitovima* Dubravke Matković, prof. savjetnik, nastavnice grčkog i latinskog jezika u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Jedna od zadanih tema koje je Agencija za odgoj i obrazovanje predložila za obavezno uvrštavanje u teme skupova za stručno usavršavanje nastavnika ove godine jest tema prevencije nasilja među mladima. U izlaganju predavačica je ponudila primjere originalnih grčkih i latinskih tekstova koji su pogodni za raspravu i kritičko mišljenje u razrednom okruženju. Glavni izazov koji se nameće nastavniku jest kako učenicima objasniti

česti motiv raznih oblika verbalnog i fizičkog nasilja u grčkoj i rimskoj književnosti, zašto je nasilje česta inspiracija umjetnicima za stvaranje najljepših umjetničkih djela i, najvažnije, kako učenicima objasniti svrhu nasilja u mitovima. Nasilje se u antičkoj književnosti može tumačiti kao poruka, pouka i opomena da je grijeh kažnjiv, bio svjesno ili nesvjesno počinjen, te da ljudi i bogovi nisu jednaki, jer ljudi su kažnjeni, a bogovi nisu. Za raspravu s učenicima osobito su pogodni klasični književni tekstovi u kojima su vidljive dramatične posljedice verbalnog nasilja, a prema *Protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima* negativni postupci su ogovaranje, ismijavanje, zastrašivanje, izrugivanje, širenje glasina, ponižavanje i sl. Zaključak je da učenike treba uputiti na promišljanje o vlastitim riječima i djelima te svakako izbjegavati ponavljanje mitskih obrazaca ponašanja.

Iduće predavanje održao je dr. sc. Igor Medić, znanstveni suradnik u Staroslavenskom institutu u Zagrebu. Svoje interaktivno predavanje *Izmještene perspektive – kritički pristup (u) školskoj interpretaciji predmodernih književnih tekstova* započeo je dvama književnim primjerima – odlomkom iz druge knjige heksalogije *Moja borba* (2009–2011) cijenjenoga suvremenog norveškog pisca Karla Ovea Knausgård, u kojemu pripovjedač komentira izostanak razvoja kritičkoga pristupa tijekom vlastitoga obrazovanja, te odlomkom iz eseja *O odgoju* iz znamenite zbirke *Eseji* (1580) Michela de Montaignea, u kojemu autor raspravlja o svojem iskustvu učenja klasičnih jezika, koje se pokazuje vrlo inovativnim čak i prema standardima 21. stoljeća. *Neprestano nam se pune uši kao da se lijevkom toči u bačvu, a nama je samo ponavljati ono što je rečeno. Htio bih da taj novi odgojitelj to ispravi i da na samome početku, već prema mogućnostima duha koji je dobio u ruke, počne stavljati ga pred izbor, dajući mu da sve iskuša, izabere i sam odluči, ponekad mu probijajući put, a ponekad puštajući da ga sam prokrči. Ne tražim da on smišlja i sam govori, nego hoću da svog učenika sluša kako on govori.* – piše Michel de Montaigne 1580. godine. Glavni dio izlaganja bio je posvećen primjerima iz antičkih tekstova koji su obvezni prema kurikulumima za predmet Hrvatski jezik u gimnazijama i drugim srednjim školama. Predavač je potaknuo sudionike na izricanje osobnog mišljenja o smjernicama za analizu dramskog teksta u obliku uručka za učenike. Sudionici su primijetili da bi bilo svrsishodnije da učenici prvu smjernicu *Određivanje teme i ideje djela* odrade na kraju, a analizu započnu zadnjom smjernicom koja se odnosi na opis osobnog doživljaja djela. Prikazao je zadatke za razvoj kritičkog mišljenja osmišljene na temelju tekstova o obiteljskom nasilju u I. pjevanju Homerove *Ilijade* te na temelju usporedne analize odlomaka različitih prijevoda XXIII. pjevanja Homerove *Odiseje* i Sofoklove *Antigone*.

Predavanje izv. prof. dr. sc. Tamare Tvrtković, pročelnice Odsjeka za hrvatski latinitet na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, također je za temu imalo primjere verbalnog nasilja. U interaktivnom predavanju *Šovinizmi u antičkoj i latinističkoj književnosti – svjetonazor ili književni postupak?* predstavila

je odabrane primjere iz antičke književnosti na starogrčkom i latinskom jeziku te iz djela hrvatskih latinista u rasponu od 7. st. prije Kr. pa do 19. st. Odabrala je tekstove u kojima je osobito istaknuta netrpeljivost prema drugim narodima ili stanovnicima pojedinih gradova, tekstove iz kojih se može iščitati mizoginija, te tekstove u kojima se ismijavaju različite profesije, ali i tjelesni i duševni nedostaci i slično. Tipovi šovinizama mogu biti nacionalni (kulturni, lingvistički), socijalni, rodni (najčešće muški). Kao primjer teksta izrugivanja nekom narodu, prvenstveno zbog jezika kojim govori, vrlo je prikladan primjer latinskog teksta u kojem rimski satiričar Juvenal u svojim *Satirama* ismijava „uvijek gladne Grčice”, a istom žestinom „one koji govore galskim jezikom” početkom 19. st. ismijava Džono Rastić, najveći satiričar među hrvatskim latinistima, dubrovački pravnik i političar, i veliki protivnik francuskih enciklopedista. Poznati Marcijalov epigram o liječniku koji je nekad bio grobar prikladan je usporediti s grčkim vicom koji se može pronaći u jedinoj sačuvanoj antičkoj zbirci viceva iz 4. st. pod nazivom *Filogel*. Neupućenost liječnika na isti način u svojim epigramima ismijava hrvatski latinist Rajmund Kunić u 18. st. Sačuvani latinski i grčki književni tekstovi zorno svjedoče da su žene i njihove tjelesne i duševne karakteristike bile omiljena tema za porugu i ismijavanje. Predavačica je uz opis i analizu svakoga pojedinog primjera odredila je li riječ o svjetonazoru autora u skladu s vremenom u kojem je živio i stvarao ili se radi o književnom postupku koji je dio tradicije i žanra djela u kojem se pojavljuje.

Zbog izvanrednih opravdanih okolnosti, Barbara Turin, prof. izvrsni savjetnik, nastavnica latinskog i engleskog jezika u Prvoj sušačkoj hrvatskoj gimnaziji u Rijeci, predavanje *Kritičko mišljenje u nastavi latinskog jezika* održala je na daljinu. Osobnim izazovom smatra to što nastavu latinskog jezika u školi izvodi na engleskom jeziku prema IB programu uočavajući sličnosti u domenama, ishodima i kriterijima, a različitosti u načinima i tipu vrednovanja. Predstavila je nekoliko načina poticanja kritičkoga mišljenja u nastavi latinskog jezika koji obuhvaćaju sve domene u predmetnom kurikulu. Za domenu jezične pismenosti izdvojila je zadatke koji naglasak stavljaju na povezivanje i logičko zaključivanje pri čemu je ključan kontekst (npr. umetanje riječi u tekst i izbacivanje uljeza). Usvajanje vokabulara provodi se uočavanjem latinskih i grčkih korijena riječi u engleskom jeziku. U domeni iskustvo teksta i komunikacija pokazala je kako iskoristiti teme iz tekstova u udžbeniku za poticanje kritičkog mišljenja učenika. U nastavi se koristi zanimljivim videomaterijalima kojima potiče učenike na raspravu i izražavanje osobnog stava o nekoj temi. U domeni civilizacije i baštine predstavila je primjer terenske nastave u gradu Rijeci s naglaskom na kritički osvrt učenika na valorizaciju antičke i ostale povijesne baštine u Rijeci. Učenici su sve više osviješteni da im učenje latinskog jezika zbog njegove jezične strukture pomaže u učenju engleskog i drugih jezika, ali i stavlja u situaciju da su bolje usmjereni na detalje, uspješnije logički i kritički razmišljaju, a terenska nastava iz latinskog jezika prigoda je za

bezgraničnu kreativnost. Sudionicima skupa omogućila je korištenje svojih radnih materijala za izvođenje nastave latinskog jezika na engleskom jeziku.

Posljednje predavanje *Dijakronijska i sinkronijska komunikacija na primjerima epigrafskih spomenika grada Šibenika* održala je Deana Karađole Radovčić, prof. savjetnik, nastavnica latinskog i talijanskog jezika u Medicinskoj školi u Šibeniku i nastavnica latinskog jezika u Gimnaziji Antuna Vrančića u Šibeniku. U svom je izlaganju prikazala na koji način se primjeri lokalne zavičajne baštine mogu obraditi u sve tri kurikulumske domene nastavnog predmeta Latinski jezik tijekom učioničke, izvanučioničke i projektne nastave. Grad Šibenik, premda nije antički grad, izuzetno je bogat epigrafskim spomenicima na latinskom jeziku iz renesansnog vremena. Prikazani latinski natpisi na dovratnicima šibenskih kuća učenicima su jezično relativno jednostavni za razumijevanje, a civilizacijski zanimljivi. Izuzetno su prikladni kao dobar primjer međupredmetne korelacije i ostvarivanja ishoda drugih nastavnih predmeta (Hrvatski jezik, Strani jezik, Povijest, Likovna umjetnost, Vjeronauk, Etika...), a osobito za ostvarivanje ishoda međupredmetnih kurikularnih tema (npr. građanski odgoj, socijalni razvoj...). Odabir latinskih natpisa za ovo predavanje predavačica je preuzela iz knjižice *Scripta Latina in urbe Sebenico* koje je sama i autoricom. Prezentirala je i konkretne zadatke kojima potiče kreativno mišljenje svojih učenika. Vrlo je velik broj natpisa i reljefa religiozne kršćanske tematike te natpisa koji ističu važnost poštivanja moralnih i etičkih građanskih vrijednosti i u suvremeno doba.

Skup je završio diskusijom i razmjenom iskustava, a zadovoljstvo ponuđenim temama i izlaganjima sudionici su iskazali visokim ocjenama u anketi na kraju skupa.

Kornelija Pavlić